

BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B2%20%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85%20%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%83.pdf (дата звернення 20.11.2024 р.).

7. GDPR: захист персональних даних по-європейськи і чому це важливо? URL: <https://www.mikhailenko.com.ua/09-05-2023/gdpr-zahyst-personalnyh-danyh-po-yevropejsky-i-chomu-cze-vazhlyvo-2/> (дата звернення 20.11.2024 р.).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-4>

ЦІННІСНО-СМИСЛОВА КОМПОНЕНТА УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ТРАДИЦІЇ ЯК ОСНОВА ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОВИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Багрій Юрій Михайлович

*аспірант кафедри теорії та історії держави та права
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

Сучасним українцям випало важке випробування: захист державної незалежності від зовнішнього ворога і його союзників і одночасне реформування різних сфер життя в т.ч. і правової сфери, без чого демократична правова Україна просто неможлива. Але здійснення правової реформи, яке розпочалося після Революції Гідності і триває донині, має відбуватися на відповідних засадах. Після радянської тоталітарної епохи, яка тотально підмінила всю правову сферу законницькою ідеологією і практикою, стає зрозуміло, що поверхові, камуфляжні зміни проблеми не вирішать. Держава і суспільство вимагають глибоких перетворень, і реформатори мають запропонувати суспільству ідеї та моделі перетворень, які, в кінцевому підсумку, зумовлять якісні зміни в правовому розвитку, допоможуть подолати тотальні порушення прав людини, які спостерігаються в Україні всі десятиліття її незалежності. В цьому сенсі варто звернутися до нашої національної правової спадщини, правової традиції українців, яка є втілення досвіду правового життя нації за понад тисячолітню історію. Національна культура та така її складова як правова традиція єднають покоління, служать ретранслятором життєвого досвіду народу, фокусують ті цінності, які пережили віки і допомагають народові розв'язувати ті

завдання, які стали перед ним нині. А нині єдність нації – це потужний чинник у боротьбі з ворогами і зовнішніми, і внутрішніми, які у нас, на жаль, також є.

Правова традиція українського народу достатньо багата змістовно. В ній можна побачити різні форми права, які народ творив і використовував з метою регуляції суспільних відносин, різні моделі вирішення правових проблем, чинники, які впливали на правовий розвиток в різні історичні епохи, і особливо морально-етичний чинник, який істотно вплинув на саме трактування права, його сутнісні риси, особливості його вираження в різні епохи в практичному вимірі тощо. Особливе місце, звісно, в національній правовій традиції займають цінності, зокрема загальнолюдські. Звернення в процесі реформування правової сфери до загальнолюдських цінностей, закріплених правовими принципами, які є водночас демократичними цінностями та принципами, означає, що українська правова система може трансформуватися в чинник увідповіднення, узгодження, гармонізації суспільних інтересів, чого нинішнім українцям дуже не вистачає.

На різних історичних етапах правового розвитку наші предки стверджували природно-правовий підхід до розуміння феноменів правового життя (В. Братасюк, В. Градова, Г. Попадинець, А. Шевцова та ін.). В руслі цього підходу право трактується як духовно-культурне явище, зумовлене історією та культурою народу, його ментальними особливостями, традиціями, звичаями, що склалися органічно, природно, сформувалися в життєдіяльності безлічі поколінь українців. Право постає як форма буття загальнолюдських цінностей, таких як: життя, справедливість, повага до людської гідності, честі, приватної власності, спільне благо, індивідуальна свобода, людинолюбство, розумність, рівність суб'єктів права, незалежний суд тощо. Ці цінності стверджують основи людського буття і закріплюються тими загальнолюдськими принципами, на підставі яких формуються правові взірці, моделі людських відносин – відступати від цих принципів означає руйнувати базові основи людського життя знищувати фундаментальні зв'язки, що захищали суто людське і людяне між людьми в усі часи і в усіх народів (А. Шевцова, В. Градова, А. Романова, С. Сливка та ін.).

Згадані вище українські дослідники довели, що уже праукраїнська свідомість являла собою симбіоз морального та правового, що було розвинено далі в княжій Україні, яка була християнською державою і стверджувала християнські цінності, що співзвучні загальнолюдським. Християнство актуалізовує загальнолюдські цінності, що є водночас цінностями і смислами природного права (А. Шевцова). Норми звичаєвого права не випадково займають особливо важливе місце в житті русичів. Правовий звичай є природним, органічним регулято-

ром їх правовідносин. Природне право, що виражене принципами та цінностями, являє собою смислову основу таких форм права, які творилися праукраїнцями, як правовий звичай, правовий договір та закон як писане право. В роботі «Слово про закон та Благодать» Іларіон проводить ідею, що Новий Заповіт це благодать, універсальна істина, в якій всі народи гідні та рівні, бо належить вона не одному народові, а всьому людству. В цього автора проводиться ідея божественної справедливості та ідея природного права народу бути володарем своєї землі. «Руська Правда» – закон феодальної держави, але такі смисли права як: справедливість, повага до людини, її гідності, приватної власності тощо в ньому добре простежуються.

Тобто, правові цінності, що стверджували основи людського буття, знаходили в позитивному (державному) праві офіційне нормативне визнання. В «Ізборнику 1073 року» Іоана Грішного, в «Повчанні Володимира Мономаха дітям» стверджуються принципи людинолюбства, розумності і справедливості у відносинах праукраїнців та влади, принцип справедливого суду. В «Слові» Данила Заточника (XIII ст.) піднімається проблема людини-особистості, її самоцінності, стверджується принцип розумності та поваги до людської самості, що має лежати в основі права.

В епоху українського Ренесансу продовжує розвиватися феномен природного права як симбіозу моралі та права, тобто, юридизованої моралі. Це особливо відчувається у звичаєвому праві, в практиці копного судочинства, в позитивному праві Литовсько-Руської держави, зокрема в Литовському Статуті тощо.

Особливо виразно вчення про природне право розвиває в цю епоху С.Оріховський. Він розвиває ідеї природного права як сукупності принципів, витоки яких в природі людини, в її розумі та в Богіві, трактування природного права визначальним стосовно закону як штучної форми права, пріоритет права стосовно закону, робить акцент на невідчужуваних правах людини, що, принципи рівності усіх перед законом, розвиває ідею підкорення державної влади праву. Тобто, всі ці ідеї С. Оріховського, наголошують українські науковці, розкривають зміст мегапринципу верховенства права, витоки якого в природно-правовому бутті народу. У «Політії королівства Польського» цей автор підкреслює невід'ємність від людини свободи, яка виникає із природного права. С. Оріховський є автором антропологічної концепції природного права.

Козацька Україна була прихильною до тих форм права, які втілювали та захищали універсальні природно-правові цінності. Українці переосмислювали такі цінності природного права як справедливість, добро, зло, спільне благо, честь, гідність, свобода, добросовісність

тощо. Загальне українське право поставало в процесі поширення на всі українські землі сукупності правових норм, які склалися в козацькій спільноті, і які набули характеру загальнонаціональних норм. Це були неписані норми звичаєвого права, сформовані упродовж тривалого часу, якими регулювалися порядок устрою війська, створення та діяльність військової адміністрації, вчинення правосуддя, здійснення покарання, становище всіх соціальних верств українського населення; норми гетьманських універсалів, указів, ордерів, декретів, інструкцій, міжнародних угод тощо. Науковці зазначають, що сільські громади створили найбільшу кількість норм загального права. Правові норми, створювані копами, відображали і захищали цінності та моральні принципи тогочасних українців, оскільки копа була історично-культурним утворенням, інтегровувалася як єдине цілісне завдяки спільній ментальності, мові, культурі, моральним цінностям, спільності господарювання та власності (Ю. Лобода).

Особливо виразно розвиток феномену юридизованої моралі, що втілювала цінності природного права, простежується у філософсько-правових вченнях професорів КМА. П. Могила, І. Гізель, Г. Кониський, М. Козачинський, П. Орлик та ін. мислителі того часу розвивали принципи природного права, акцентували на важливості ствердження в суспільних відносинах юснатуралістичних цінностей, наголошували на визначальності морально-правових принципів стосовно позитивних державних приписів, невід'ємності природних прав від людини. Особливо важливою цінністю для згаданих вище мислителів була така цінність як спільне благо, в ім'я якого мали б працювати і окремішні особи, і державні установи.

В умовах окупації Росією українських земель природно-правова традиція з її цінностями розвивалася неофіційно, бо офіційне законодавство ці цінності руйнувало і заперечувало. Проте ідеї та цінності природного права були розвинені у філософсько-правових поглядах українськими мислителями кінця ХУІІІ–ХІХ ст., а також поч. ХХ ст. Тобто, тяглість природно-правової традиції продовжувалася, народ розвивав і по можливості, використовував її принципи та цінності, хоча можливості ці були мінімальними.

Ми зазначали вище, що національна правова традиція забезпечує єдність і цілісність правового розвитку народу, ідентифікує націю, єдне покоління та історичні епохи, які проживає в своїй історії народ. Її цінності та смисли складають фундаментальні засади життєдіяльності народу, тому так важливо розвивати цю традицію, використовувати її елементи, наповнювати її ціннісно-смісловим змістом сучасні прояви права: ідеологію, форми права, особливо позитивне право, правові відносини, правозастосування, реалізацію права тощо.

Звертаючись до національної правової спадщини, сповна використовуючи її потенціал, ми зможемо відродити свою національну традицію, зруйновану тоталітарною епохою, побудувати ефективну національну правову систему, без якої правова демократична держава неможлива.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-5>

ОСМИСЛЕННЯ ПРИРОДИ ТА СУТІ ЗАКОНУ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВОВОМУ РОЗВИТКУ

Братасюк Марія Григорівна

доктор філософських наук, професор,

професор кафедри філософії

Львівський національний університет імені Івана Франка

м. Львів, Україна

В контексті правового реформування в сучасній Україні необхідно здійснити переосмислення низки правових явищ. Формування сучасного правового мислення неможливе без наповнення правових понять, категорій, ідей таким же сучасним правовим змістом. Одним із таких понять, що вимагають змістовного переосмислення є поняття закону. Панування законницької доктрини упродовж тривалого періоду української колоніальної залежності, особливо в радянську епоху, створило стереотип закону як суто політично-владного явища. Нічого дивного в цьому немає, якщо зважити на те, що вся законницька доктрина, всі її елементи, які обслуговували суспільні відносини в умовах колоніальної залежності нашого народу, були по суті, політико-владними явищами: і ідеологія, і нормативна база, позитивне право, і правова практика, і правовідносини тощо. Ідеологія була законницькою, оскільки отожднювала право і закон, вивіщуючи «букву закону» над людиною, справедливістю, загальнолюдськими цінностями, Богом; державу – над людиною, її життям, честю, гідністю, а її природних прав не визнавала взагалі. Закон трактувався як втілення волі державно-політичної влади, його зміст для влади був довільним, законодавець формував цей зміст не озираючись на людину, загальнолюдські цінності та принципи права тощо. Ну і відповідно правозастосування на підставі такого політико-владного законодавства було законницьким, а не правовим, як і правовідносини – законівідносинами, чи правосвідомість – законівідомістю чи законослухняністю,